

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОСЕМАНТИКИ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В АРТТЕРАПЕВТИЧНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

METHODOLOGY FOR STUDYING THE PSYCHOSEMATICS OF LITERARY TEXTS AND THEIR USE IN ART THERAPY WITHIN PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL

У статті проаналізовані методологічні аспекти вивчення та інтерпретації психосемантики художніх текстів, їх практичне застосування на заняттях з книготерапії. Означена актуальна стратегія читання як психоемоційного розвантаження та пізнавальної діяльності, а також ефективне використання художніх текстів для арттерапії в психолого-педагогічній діяльності (казкотерапія як подолання девіантної поведінки у дітей або ж метод асоціювання, котрі через проінтерпретований художній текст впливають на зниження рівня стресу чи ПТСР тощо).

Описана сутність психосемантичного наповнення художніх текстів сучасності, визначена методологія їх дослідження (бібліотерапія, креативне письмо, інтерпретаційний аналіз, рольова взаємодія, метод асоціацій тощо). Указано на основні методологічні орієнтири для інтерпретації художнього матеріалу: когнітивна психологія, лінгвістична семантика, феноменологічний підхід, культурно-історичний підхід, психоаналітична методологія, екокрітика. Проаналізовано етапи арттерапевтичного процесу книготерапії: ідентифікація, проєкція, катарсис та розгляд, під час яких з'являється нова точка зору на психологічні проблеми. Акцентовано на практичному застосуванні психосемантичних особливостей художніх текстів в арттерапевтичній практиці (голосне самостійне читання тексту як проговорення власного «я»; читання в групі з акцентом на важливі проблематику; слухання художніх текстів з релаксаційним чи активізуючим характером; написання листа літературному герою; «приміряння» ролі обраного героя і розігрування ситуацій учасниками занять; написання відгуків, створення коміксів, візуального щоденника, метафоричних історій; малюнки, аплікації, флешбуки як кольоротерапія), що мають психолого-педагогічне спрямування під час проведення занять з літератури в школі та ЗВО, а також є важливою складовою психотерапевтичних тренінгів і консультацій.

Ключові слова: психосемантика, процес читання, арттерапія, книготерапія, аналіз,

інтерпретація, кольоротерапія, метафорична історія.

Practice The article analyzes the methodological aspects of studying and interpreting the psychosemantics of artistic texts, their practical application in bibliotherapy sessions. It defines the current strategy of reading as psycho-emotional relief and cognitive activity, as well as the effective use of artistic texts for art therapy in psychological-pedagogical activity (fairy tale therapy as overcoming deviant behavior in children or the method of association, which through the interpreted artistic text influences the reduction of stress levels or PTSD, etc.). The essence of the psychosemantic content of contemporary artistic texts is described, the methodology of their research is determined (bibliotherapy, creative writing, interpretative analysis, role interaction, method of associations, etc.). The main methodological guidelines for the interpretation of artistic material are indicated: cognitive psychology, linguistic semantics, phenomenological approach, cultural-historical approach, psychoanalytic methodology, ecocriticism. The stages of the art therapy process of bibliotherapy are analyzed: identification, projection, catharsis, and consideration, during which a new point of view on one's own problems appears. Emphasis is placed on the practical application of the psychosemantic features of artistic texts in art therapy practice (loud independent reading of the text as articulation of one's own "self"; reading in a group with an emphasis on important issues; listening to artistic texts with a relaxing or activating character; writing a letter to a literary character; "trying on" the role of a chosen hero and performing situations by participants in the lessons; writing reviews, creating comics, visual diaries, metaphorical stories; drawings, applications, flashbooks as color therapy), which have psychological-pedagogical orientation during literature classes in school and higher education institutions, and are also an important component of psychotherapeutic training and counseling.

Key words: psychosemantic, reading process, art therapy, book therapy, analysis, interpretation, color therapy, metaphorical story.

УДК 159.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.74.21>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Куліш О.В.

к.педагог.н., доцент,
декан психологічного факультету
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Вертипорох О.В.

к.філол.н., доцент,
доцент кафедри української літератури
та компаративістики
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Твір мистецтва, а конкретніше, художній текст завжди впливав і впливає на психоемоційну сферу читача. В літературних текстах можемо спостерігати різноманітні процеси актуалізації та варіацій індивідуального авторського «я», позиціонування традиційних та постмодерних, метамодерних художніх стилетворчих практик, різні вияви свідомих та несвідомих творчих моделей мистецького світовідчуття тощо. У такий спосіб літературний процес стає наближенням до реципієнта і спричиняє розуміння авторського індивідуального «я», схожих рефлексивних станів, викликаючи у читача емпатію, перенесення своїх психологічних проблем,

тригерних аспектів та комплексів позасвідомого на персонажів, сюжетну схему, художність твору загалом («вчування в образи» тощо).

Художня література наразі презентує актуальні теми і жанри сьогодення: від мелодраматичної тематики до теми війни, детективних і містичних сюжетів, нон-фікшн, есеїстики, еко-письма, якісної публіцистики тощо [2]. Ясна річ, що через пізнання (фахове, професійне) такої текстуальності, як і зрештою, класичних текстів, відбувається пізнання власне себе, свого внутрішнього «я», пропра-

цювання власних психотравм, комплексів тощо. І в тому є справжнє призначення художньої літератури, її психотерапевтичний вплив, особливо на юного читача.

Про сучасний літпроцес написано на сьогодні дуже багато: про його «безликість» і «дволикість», про «карнавальність» і «міфологізм», про «постмодерність» і «метамодерність», про психологічну наповненість і вплив на читача, про потребу у глибоко екзистенційній прозі й поезії, потребу справжнього інтелектуального національного письменства, його промоції тощо [2; 5]. Такі розмови, філософствування, дискусії про стан сучасної літератури (як і про стан сучасного світу загалом) просто необхідні, позаяк визначитися зі своїм місцем у світі, проторувати наразі свідомий шлях власне національній літературі, зрештою, собі, є досить актуальними завданнями сучасних психолого-педагогічних інновацій в гуманітарній сфері.

Дослідження в галузі психосемантики та спорідненої з нею психосеміотики завжди означають культурний текст як засіб пояснення індивідуальних або колективних систем значень. Світоглядні та естетичні цінності ставлять перед автором художнього твору специфічні для цього літературного роду вимоги, які у семантичній площині тексту втілюються в низці сталих знакових конструкцій – рефлексій та символічних художніх деталей. Як відзначила О. Дробот, «власне, своєрідна модель сприймання тексту читачем – семантичний символічний простір тексту – також презентує сукупність певних знаків. Звідси постає можливість виявити, які з багатьох читацьких реагувань на текст-стимул є соціокультурними, а які зумовлені індивідуальними чинниками (дитячими травмами, комплексами, переживаннями» [1].

Таким чином, психосемантичний аналіз має виявити: *сміслові пласти*, що репрезентуються в тексті; *асоціативно-сміслові поля*, які формуються у свідомості реципієнта під час читання художнього тексту.

Це дозволяє означити психотерапевтичний ефект читання для будь-якої вікової категорії учнівської і студентської молоді. Так, на думку дослідників, за допомогою читання/прослуховування художнього матеріалу можна знизити рівень стресу на 60 %, покращити фізичний та психологічний стан, ментальне здоров'я, змінити стан свідомості, відрефлектувати внутрішні комплекси та потреби. Доречно підібрані книги для активізації чи ж подолання певної емоції, їх глибинна інтерпретація, з додатковими арттерапевтичними методиками (психомалюнок, аплікація, хенд мейд, інсценізація, метод корекційного читання, рольова гра, драматизація тощо) дають позитивні результати [6].

Отже, дослідження психосемантики як аспектів походження і структуризації психологічної семантики художніх текстів та їх використання в арттерапії є актуальним завданням для сучасного фахівця в галузі педагогіки і психології.

Загалом дослідженню психосемантики художніх текстів та їх використання в арттерапевтичній практиці присвячені праці як вчених-психотерапевтів, так і лінгвістів, соціологів, літературознавців (О. Колпакчи, В. Петренко, О. Дробот, Т. Вовнянко, О. Лозова, Н. Тиховська, Н. Зборовська та ін.). За свідчують актуальність зазначеної теми і збірники наукових праць, круглих столів, конференцій, котрі присвячені темі читання, як от, наприклад збірник наукових праць «Читання як життєва стратегія» (Хмельницький, 2023) [9].

Мета роботи передбачає дослідження методологічних основ вивчення психосемантики художніх текстів та їх використання в сучасних арттерапевтичних практиках, зокрема, в книготерапії. Дослідження психосемантичних особливостей художніх текстів сприятиме ефективному використанню їх для арттерапії в психолого-педагогічній діяльності (скажімо, казкотерапія як подолання девіантної поведінки у дітей [7] або ж метод асоціювання через проінтерпретований художній текст впливатиме на зниження рівня стресу чи ПТСР).

Отже, психосемантика художніх текстів – це напрям дослідження, який вивчає смислові структури тексту, механізми їх сприйняття, інтерпретації та впливу на психіку людини. Вона поєднує методи лінгвістики, психології та літературознавства, щоб зрозуміти, як художній текст впливає на емоційний стан, мислення та поведінку читача. Психосемантика загалом займається дослідженням і реконструкцією систем значень і смислів як структур репрезентації досвіду у свідомості людини [4, с. 77].

Основними аспектами психосемантики художніх текстів є *сміслова структура* (аналіз того, як у тексті створюються і взаємодіють різні значення), *емоційний вплив* (дослідження того, як слова, образи та символи впливають на почуття та настрої читача), *індивідуальне сприйняття* (розгляд того, як особистий досвід, культура та психологічний стан людини змінюють розуміння тексту), *механізми ідентифікації* (як читач проектує себе на героїв тексту та переживає їхні емоції).

Арттерапія використовує художні тексти як інструмент для самовираження, зняття стресу та психоемоційного опрацювання проблем. У цьому контексті психосемантичний аналіз текстів може допомогти у виборі відповідного матеріалу для терапії. Основними методами використання художніх текстів в арттерапії є: *бібліотерапія* (використання книг для емоційного зцілення, роботи з травмами, депресією або тривожністю), *інтерпретаційний аналіз* (обговорення сенсу тексту для виявлення внутрішніх конфліктів та глибинних переживань клієнта), *креативне письмо* (написання власних текстів для опрацювання емоційних переживань), *метод асоціацій* (виявлення підсвідомих реакцій на образи та символи тексту), *рольова взаємодія* (перевтілення у персонажів для проживання певного досвіду та розширення самосприйняття) [3].

У практиці важливою є робота з травматичним досвідом через літературні метафори, алегорії, символи, котрі часто є носіями архетипів, підвищення рівня самоусвідомлення через аналіз текстів, використання художньої літератури для розвитку емпатії та емоційного інтелекту.

Сучасна психосемантика, досліджуючи індивідуальні простори значень, процеси категоризації, стереотипизації, формування і функціонування особистісних смислів у різних аспектах, оперує низкою методів, методик і прийомів, серед яких важливе місце посідає аналіз текстуальності. Саме в різноманітних соціальних дискурсах, колективних та індивідуальних наративах втілюються як неповторні, так і специфічні комунікативні смисли, що опосередковують і визначають сприйняття та категоризацію світу людиною.

Тому основними методологічними орієнтирами дослідження психосемантики художніх текстів є:

- когнітивна психологія – досліджує процеси розуміння й інтерпретації текстів;
- лінгвістична семантика – аналізує смислову організацію мови;
- феноменологічний підхід – розглядає індивідуальне переживання тексту;
- культурно-історичний підхід – розглядає текст як засіб медіації між особистістю і соціокультурним середовищем;
- психоаналітичний підхід – інтерпретація багатосмислових, символічних, архетипних (прихованих) пластів тексту як вияв позасвідомого;
- екокрітика – аналізує вияви взаємодії людини і природи, людини і техніки, людини і штучного інтелекту та їх взаємовпливи.

Отже, психосемантичне наповнення текстів є важливим функціональним аспектом в книготерапевтичній практиці, особливо в умовах сьогодення в країні: заспокоєння та релаксація, внесення позитивних змін у поведінку та емоції, подолання важких тривожних ситуацій.

Завдяки арттерапевтичному процесу реципієнт проходить 4 етапи: *ідентифікації, проєкції, катарсису та розгляду*, під час якого з'являється нова точка зору на власні проблеми. При цьому вчитель/наставник/коуч може використовувати різні техніки:

- асоціативний експеримент – дослідження реакцій на ключові образи/слова з тексту;
- контент-аналіз – виявлення повторюваних смислових одиниць, тем, мотивів в художньому тексті;
- інтерв'ювання та аналіз наративів – виявлення особистісних сенсів;
- голосне самостійне читання тексту як проговорювання власного «я»;
- читання вибраних текстів в групі з акцентом на важливі проблематиці;
- слухання художніх текстів з релаксаційним чи активізуючим характером;
- написання листа літературному герою; «приміряння» ролі обраного героя і розігрування ситуацій учасниками занять.

Таким чином, відбувається глибокий процес концентрації на своїх почуттях та уяві, знижується рівень психічної напруги, аналізуються власні емоції та виробляються навички ними керувати, підвищується самооцінка та покращується якість життя.

Для артератерпії є важливим підбір книг для опрацювання, адже соціально-психологічний роман, фентезі, детектив, любовна мелодрама або ж поезія про війну будуть по-різному впливати на психоемоційний стан дітей і підлітків різних вікових груп.

Так, художні романи та повісті допомагають емоційно відчувати та пережити складні ситуації в житті, проаналізувати власні емоції тощо. Мемуари, художньо-біографічні романи презентують історії успіху чи ж подолання труднощів, які можуть надихнути юного читача на власний життєвий вибір. Через поезію можна знайти гармонію і релаксацію. Жанр фантастики (особливо у підлітків) дозволяє розвивати творчу уяву та релаксувати у певний момент, відійшовши від реальності та занурившись в інші віртуальні світи [10, с.23].

Метою книготерапевтичного підходу в арттерапії є через інтерпретацію тексту, його психосемантику виразити свій внутрішній світ, щоб потім разом з арттерапевтом проаналізувати та зробити певні висновки. Чудово допомагає пацієнту структурувати свої думки й почуття **методика написання текстів (рецензій, відгуків, дописів у соцмережах) на основі прочитаного художнього тексту**.

Так, скажімо, після прочитання студентами (учасниками літературного арттерапевтичного гуртка «Art_book») романів сучасного українського письменника Юрія Андруховича «Рекреації» (1991) та «Московіада» (1992), котрі присвячені подорожам українських поетів до вигаданого фантастичного міста Чортопіль та до Москви у період розпаду радянської імперії, осмисленням колоніального статусу українців і котрі є актуальними для сучасного читача, можемо спостерігати різні читацькі проєкції: від несприйняття (оскільки тексти важко читабельні, оповідь побудована не в традиційному форматі та розвінчує стереотипний образ поета-пророка) до захоплення історією, покладеною в основу постмодерних романів. Тим паче, такі інтерпретації, позначені часовим проміжком до воєнного періоду і після початку повномасштабної війни, різняться читацькими відгуками. Так, скажімо в одному із відгуків реципієнтка відзначила, що *«отримала задоволення неспішно читаючи рядок за рядком, і, навіть, місцями перечитуючи деякі фрагменти. Цікаво, що вже з самої назви впливає аллюзія на історичну епоху дії книги. Рекреація може сприйматися як оздоровлення, відпочинок так і оновлення. Саме таким є свято Воскресаючого Духу, що на нього приїхали головні герої. Щось середнє між венеціанським та бразильським карнавалами, воно окреслює український дух на уламках імперії, що має відійти в минуле.*

Головне, чим мабуть ні з чим не сплутаєш Андруховича, так це його манера письма, характер та інтонації мови, якою він вимальовує образи та

ситуації в романі. Він такий собі мальовничо-затяжний. Письмо Андруховича приємне, майже відчутне на дотик. Для мене «Рекреації» – це фантазія, яка дуже близька насправді до реальності. Достатньо хоча б раз поїхати до Львова або Чернівців та погуляти в рамках якогось заходу, фестивалю чи тематичного вікенду, як одразу потрапляєш до книги Андруховича як споглядач. А якщо тобі пощастило «потинятися» по місту разом з якимось поетом-письменником-критиком, а ще краще побути ним, то звісно ти й сам одразу стаєш Хомським, в крайньому разі Дерешем чи Любкою. Про Жадана не скажу. Саме через те, що цей роман ніби переносить у спогади про гуляння у Львові, мені він здався найкращим, найзатишнішим» (Аліна Котолуп, студентка ННІ УФСК, 2-Ж).

Як бачимо, роман читачкою сприймається як подорож, мандрівка, котра їй нагадала і власні тревел-пригоди в різних містах та дозволила проаналізувати свої позитивні емоції на певному етапі свого життя.

В іншій інтерпретації про роман «Московіада» у студентки спостерігаємо проговорення важливих емоцій страху, перестороги, акцентування щодо ситуації війни в Україні. Таким чином, описані у власному тексті рецензії емоції на книгу допомагають знайти чіткі відповіді на питання щодо війни, означити для себе і для інших чітку позицію та у такий спосіб упорядкувати емоції, виробити внутрішню стійкість, вміння протистояти стресовим ситуаціям: «Вірите у «вєлікую дєржаву», «брацкіє народи», «вєлікую і магучую маскву», «адін народ»? Тоді цей твір однозначно для Вас. Проте, певно, він для кожного з нас, для кожного українця, але тут необхідно уміти читати крізь рядки. Вічні п'яні люди на вулицях російської столиці; народ, який на 90% складається з інших народів; поети, які пишуть віршики про березу в «Русську ідею»; бійка за курячий бульйон; нестача алкоголю у країні; готовність лізти з сьомого поверху, щоб тільки отримати пляшку. Як вам така столиця?

І серед оцього хаосу опинається українець, поет, людина, що вмє мислити та аналізувати. Здається, що у такому суспільстві нереально існувати, хіба стати таким, як воно, або стерти це суспільство з лиця землі.

Твір написаних 1992 року, проте один фрагмент твору нагадав мені те, що відбувається і зараз, у 2024 році: «Імперії, що рухатиметься невпинно все далі на захід, руйнуючи їхні земельні наділи та котеджі, автобуси й телефонні будки, увесь цей гріховно-розпусний добробут анархічної людської одиниці – в ім'я наших золотосяйних мумій»!

Імперія, що вічно рухається на захід, з неприборканим бажанням руйнувати все на своєму шляху? Хіба не це ми бачимо зараз? Це генетично закладено у менталітеті сусідньої країни, варто пам'ятати про це і навіки викреслити зі свого

мислення думки про «хороших росіян, які ні в чому не винні»(якщо такі думки ще існували). Треба викреслити свого життя все, що стосується цього народу, адже якщо це не зробити, то станемо як вони, і тоді він поглине нас, цей «вєлікій народ пиятиків». Прочитайте. Раджу» (Анастасія Заїченко, магістрантка ННІ УФСК).

Цікавою технікою в арттерапії є **кольоротерапія на прикладі почитаного/прослуханого художнього тексту**. Через створення власного кольорового малюнка до психосемантичної інтерпретації, скажімо, аудіо-новели «Intermezzo» М. Коцюбинського можна розвивати власні творчі здібності, творчу фантазію, пізнавати індивідуальну самосвідомість; поліпшувати розуміння і програмування своєї поведінки; формувати адекватну самооцінку; вийти на початкові етапи самопізнання, самореалізації і в кінцевому підсумку самоактуалізації, досягати психологічної зрілості, зміцнювати емоційний інтелект.

Отже, прослуховуючи аудіозапис, кожен учасник такого заняття пробує створити художній образ, сфокусований на різних рівнях твору, обраних групою за власним бажанням. Наприклад, можна зробити колаж малюнків, що зображатимуть «світ досконалості».

Прослуховування та інтерпретація новели «Intermezzo» М. Коцюбинського зазвичай фіксується у замальовках зі спокійними і теплими кольорами (від ніжно-зеленого, смагарагдового до голубого). Це часто образ поля стиглої пшениці, моря, неба тощо.

Прочитання роману сучасниці Анастасії Левкової «За Перекопом є земля» про Крим з акцентованою проблематикою національної ідентичності, визначення місця півострова на карті України, його традиціями, природою, звичаями зазвичай викликає у читачів роздуми про військову окупацію, про складні внутрішні переживання та самоусвідомлення героїні (етнічної росіянки) про своє місце серед кримських татар, українців, росіян, греків. Доповненням до інтерпретацій, викликаних глибиною психосемантикою тексту, можуть стати розмальовки-антистрес гір, моря, флори й фауни Кримського півострова.

Також можна створити **візуальний щоденник або ж комікси**, що може бути як звичайний художній альбом, де можна робити регулярні замальовки чи створювати колажі як читацькі реакції на прочитані/ прослухані твори. Процес ведення візуального щоденника і створення коміксів допоможе бути постійно налаштованими на створення художніх образів, розвиток ідей і візуальної мови, виявляти динаміку емоційних станів.

Аналіз прочитаного тексту. Важливі проблеми в текстах художньої літератури (осягнення життя, розрізнення добра і зла, соціальних негараздів тощо), психологічна глибина образів-персонажів, символічний рівень твору, мова, якою написано твір можуть стати предметом обговорення та інтерпретації і тим самим бути важливою

складовою арттерапії. Так, *символічний аналіз* (аналіз символів, сюжетів та персонажів) допомагає краще зрозуміти власні емоції та ситуації або *психоаналітичний підхід* (використання психоаналітичних методів для інтерпретації літературних творів та розуміння глибинних психологічних процесів) презентують позитивні результати в арттерапії [8].

Часто кожен із учасників розповідає про свої відчуття під час прослуховування/читання твору, який настрій та переживання він викликав, які образи і символи для кожного важливі та який смисл вони несуть. Реципієнти пояснюють бажання, інтуїтивні відчуття за основними компонентами твору (проблематика, сюжет, образи, мова, художні засоби – символи, метафори, алегорії тощо).

Створення метафоричних історій спільно з учнями/студентами. Щоб створити метафоричну історію спільно з юними читачами на основі прочитаного художнього твору, важливо спочатку провести глибоке обговорення подій, персонажів і тем, що були важливі для кожного під час читання. Так, актуальними стають питання, які допоможуть висловити свої думки і емоції щодо твору. Наприклад, «Як ви відчуваєте стосунок між головним персонажем та його найближчим другом?» або «Яка подія в творі найбільше зацікавила вас і чому?». Після цього, можна починати конструювати метафоричну історію разом з учасниками, використовуючи символи та образи з оригінального твору. Наприклад, якщо головний персонаж може бути порівняний з чарівником, що завжди шукає шлях до подолання Зла, то метафорична історія може розгортатися навколо подорожі в пошуках Добра, позитиву, оптимізму і зміцнення віри в себе. Цей процес узгодження та спільного творення може допомогти дітям краще розуміти себе, власні переживання і ставлення до навколишнього світу через призму художнього твору.

Отже, в арттерапевтичній психолого-педагогічній практиці художній текст використовується як інструмент:

– *діагностики* – реакції на текст виявляють глибинні установки, конфлікти, образи себе та світу.

– *терапії* – через катарсис, ідентифікацію з персонажем, переосмислення досвіду.

– *педагогічного впливу* – розвиток емоційного інтелекту, морального самосвідомлення, рефлексії.

Тому дослідження, розробка та апробація різноманітних методик виявлення психосемантичного наповнення художніх текстів в арттерапевтичній практиці є необхідним інструментом для удосконалення різних ступенів взаємодії між педагогом/тьютором/ ментором/психологом і реципієнтом, у нашому випадку, юним читачем у процесі вивчення національної культури і літератури зокрема.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дробот О.В. Психосемантична теорія свідомості у вітчизняній психології як основа психосемантичного дослідження. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v10/i25/14.pdf>
2. Жила С.О., Лілік О.О. Художній світ сучасної української літератури: навч. посібник. Чернігів, 2017. 372 с.
3. Колпакчи О. Арт-терапії. Курс лекцій: навч. посібник. Київ, 2018. 288с.
4. Лозова О. М. Психосемантика публіцистичного тексту: етнічне і соціокультурне. Психолінгвістика: [зб. наук. праць ДВНЗ «ПереяславХмельницького педагогічного університету ім. Г. Сковороди»]. 2009. С. 76–81.
5. Михед О., Михед П. Живі. Зрозуміти українську літературу. Львів : ВСЛ, 2024. 384 с.
6. Пшеничний Є. Альманах бібліофілів. Дрогобич : Коло, 2023, 476с.
7. Тиховська О. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект. Київ : Видавництво В.Бурлаки, 2023. 416с.
8. Чепелева Н. В. Психологія читання тексту студентами вузу. Київ : Либідь, 1990. 97 с.
9. Читання як життєва стратегія. Зб. наук. та наук.-метод. пр. [ред. кол. І. Б. Вашеняк (гол.) та ін.]. Хмельницький : Видавництво ХОІППО імені Анатолія Назаренка, 2023. 193 с.
10. Шевченко О. Книготерапія на допомогу людям. Бібліотечна планета. № 3 (101). 2023. С. 22–25.